

Úvahy o perspektívach procesu urbanizácie

Nikoho asi neprekvapí, že som príspevok označil ako úvahy. Bolo by iste nesprávne, hoci odvážne, keby sa niekto pokúsil v súčasných zmenených podmienkach predstaviť nejaký ucelený model alebo dlhodobú perspektívu urbanizačného procesu.

V oblasti osídlenia a urbanizácie Slovenska existuje celý rad koncepcií, perspektív či prognóz, zväčša poplatných dobovým požiadavkám.

Najkomplexnejšie a s najväčšou mierou záväznosti pôsobili Koncepcie osídlenia a Projekty urbanizácie. Koncepcie osídlenia sa opierali o teoretické práce Výskumného ústavu výstavby a architektúry (so zameraním na strediskovú sústavu osídlenia). Projekty urbanizácie (neskôr koncepcie urbanizácie) sa odvíjali od prakticko-teoretických prác Urbionu. Kým Koncepcie osídlenia sa považovali za relatívne stabilný dokument, Projekty (koncepcie urbanizácie) so zreteľom na dynamiku procesu sa sústavne aktualizovali.

Teoretické práce a praktické aplikácie strediskovej sústavy osídlenia zohrali dôležitú úlohu aj pri riešení problematiky osídlenia. V súčasnosti však túto sústavu treba považovať za prežitú, v posledných obdobiach spôsobila dokonca aj vážnejšie problémy. Prekonali sa totiž jej princípy, pôvodná funkcia a statickosť. Okrem toho začali jej princípy pôsobiť negatívne, najmä na vidieku — škatulkovanie mnohotvárných typov sídiel do určitých kategórií, brzdenie rozvoja sídiel a iniciatívy ich obyvateľov, „plánované“ ovplyvňovanie životného prostredia, životnej úrovne a spôsobu života obyvateľov sídiel (najmä najnižších kategórií).

Projekty urbanizácie trpeli od začiatku absenciou ekologických podkladov (vo význame systémových — a nie iba podkladov o vode, lesoch, pôde atď.) aj ekonomických (suplovali ich zvyčajne krátkodobé údaje a podklady na úrovni hypotéz či trendov — priestorovo či územne nekonfrontovateľné). Preto sa teoretické ponímanie a metódy práce orientovali na zhodnocovanie územných a prírodných fenoménov i potenciálov, pričom sa hľadali vlastné československé či slovenské formy prejavu urbanizácie.

Do viac-menej ustálenej a vo „vyšľapaných koľajach“ prebiehajúcej urbanizácie zasiahnu nové prvky a vplyvy, ktoré budú mať samozrejme nové dôsledky. Môžu potlačiť staré kritériá, alebo doterajšie princípy zrýchliť či spomaliť. Ktoré pripravované, či realizované zámery nových spoločenských orgánov môžu ovplyvniť doterajšie predstavy, či realizáciu procesu urbanizácie?

- Prenesenie podstatnej časti hospodárskych rozhodnutí na podniky (teda nie generálne riaditeľstvá, rezorty, či plánovacie centrá).
- Orientácia na trhové hospodárstvo (teda nie jednotné centrálné plánovacie systémy).
- Privatizácia hospodárenia s územím (pozemkami) a fyzickými fondami a privatizácia v individuálnom podnikaní, v investičnom procese a tým nepriamo aj v procese urbanizácie.
- Vytváranie novej kvality na úrovni miest a dedín — rozsiahla miera samosprávy.
- Demokraticizácia spoločnosti.

Prvý blok nových skutočností, ktoré rozhodne ovplyvnia proces urbanizácie, treba skúmať zároveň s ďalším blokom, súvisiacim s otvorením hraníc tak pre našich obyvateľov a našu ekonomiku, ako aj opačne — pre obyvateľov iných krajín a ich ekonomické potenciály.

Tretí problémový blok, ktorý môže významne ovplyvniť budúci proces urbanizácie súvisí s novým hodnotením doteraz známych či poznaných faktorov (pozemkov v sídelných útvaroch, celkov a prvkov životného prostredia, vybudovaných fondov — najmä výrobných, ale aj bytových, historických častí sídiel atď.).

Pokúsme sa na základe týchto trendov a tendencií preskúmať a prehodnotiť doterajšie koncepcie z hľadisk sociálnych, ekonomických ako i ekologických a urbanistických.

Nesporne budú aj v budúcnosti pretrvávajúť závislosti medzi charakterom technického a sociálneho rozvoja a urbanizačným procesom. Pravda, priebeh sa bude zrýchľovať, a najmä polarizovať, vďaka pôsobeniu zákonov ekonomiky a významnému pôsobeniu demokratizačných procesov. Týka sa to najmä reálneho prehodnotenia významu mnohých odvetví industrializácie (novej výstavby, prestavby, ale aj utlmenia), najmä však širšieho a rýchlejšieho uplatnenia vedeckých a technických poznatkov. Zákony trhu a demokratické podmienky v spoločnosti oslobodia tieto procesy od bývalej plánovitosti. Pravda, výkonné subjekty trhu — podniky — si budú hľadať svoje priestorové polohy a tie nemusia byť práve tam, kde sme ich doteraz predpokladali. Počiatkový „chaos“ vznikne skôr zo subjektívnych dôvodov a po získaní obojstranných skúseností (tak zo strany podnikov ako i orgá-

Košice — sídlisko Nad jazerom

nov, ktoré majú efektívne hospodáriť s prírodou a územím) sa proces zobjektívizuje a nadobudne pravidlá. Tým chcem naznačiť, že pôsobenie podnikovej ekonomiky má aj významný priestorový aspekt, ktorý sa doteraz nerešpektoval.

Nové v týchto vzťahoch však bude celopriestorové, i keď diferencované pôsobenie ekonomických síl, na rozdiel od doterajšieho plánovaného (ale neefektívneho) usmerňovania rôznymi ekonomickými, prevažne bilančnými metódami. Integrácia podnikovej a priestorovej ekonomiky, ktorá sa bude musieť opierať o efektívne zvolené veľkosti a štruktúry podnikov, podporí toto celopriestorové pôsobenie.

Vyostrí sa napätie medzi dynamicky sa meniacimi sociálnymi a ekonomickými nárokmi a priestorovými podmienkami. Na trhový spôsob hospodárenia podnikov musia orgány zodpovedné za prírodu, krajinu, mestá a dediny reagovať, a najmä pôsobiť, tiež ekono-

mickými nástrojmi. Nemôžu to už byť iba nástroje administratívne.

Spomínané nové dynamické, sociálne a ekonomické nároky vyvolajú aj nároky na novú kvalitu urbanizačného procesu, najmä nové zhodnotenie možností využívania priestoru v sídlach, v čase (menší časový fond na rozhodovanie), ale aj v otázkach urbanistickej ekonomie a ekológie v sídlach.

Podniky budú vyhľadávať miesta na svoje ekonomické, ale i priestorové aktivity, budú sa snažiť v prvom rade podnikat podľa vlastných kritérií, čo môže spôsobiť mnoho nepriaznivých dôsledkov v prevádzke sídiel v ich okolí, ale aj v krajine. Na druhej strane pomôže toto celopriestorové diferencované pôsobenie ekonomiky diferencovať aj význam a funkcie jednotlivých sídiel, „zmaže“ starú predstavu o kategóriách rozvojovosti či nerozvojovosti a vyvolá potrebu nových pohľadov, najmä na sídla vidieckeho typu.

Otvárať sa svetu, či Európe, znamená v našej problematike vytvárať priestory a územia na podnikanie vo výrobe, bývaní, rekreácii, ale najmä v doprave, technickej infraštruktúre a v ich sprievodných zariadeniach. Bude to znamenať veľké nároky na udržanie urbanistických koncepcií miest, alebo ich nové utváranie na základe nových (spravidla väčších) investičných impulzov, nových materiálov, nových stavebných techník, ale aj zvýšených nárokov na urbanistické a prírodné prostredie. Bude to iste znamenať aj novú kvalitu v dopravných koncepciách a realizáciách.

Medzi prvoradé faktory urbanizácie, ktoré by mali dostať novú hodnotu, patria: racionálne využívanie územia, fyzických fondov, prírody a osídlenia a v rámci toho prehodnotenie týchto fondov aj v súvislosti s hospodárením podnikov a investičným procesom. Z doterajších skúseností vyplýva:

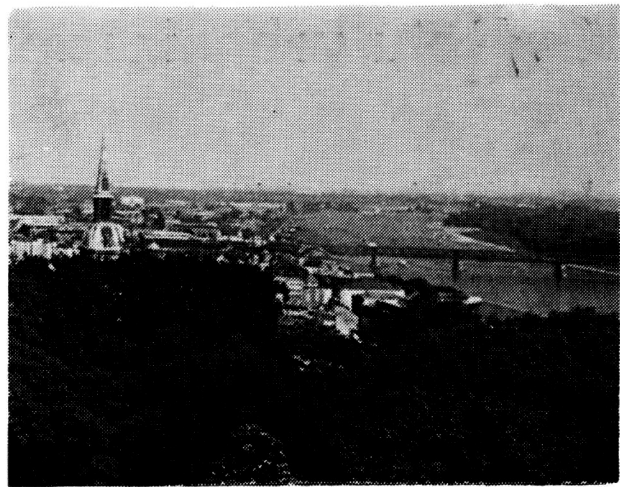
- každý sociálny, hospodársky či technický zámer alebo realizácia majú územný nárok alebo dôsledok;
- čím je vyššia úroveň výroby a sídlenia, tým väčší význam nadobúdajú ekonomické priestorové problémy;
- priestorový rozmer ekonomiky spätne významne vplýva alebo limituje ekonomické, či vedecko-technické zámery a výsledky.

Doterajšie ekonomické hodnotenia vlastností prírody, krajiny či územia miest boli nesprávne, a preto aj boli tieto limitované fondy nesprávne hodnotené. Pôdy, územia, priestorov je relatívne obmedzené množstvo, ale možnosti budovania urbanistických či architektonických diel sú relatívne neobmedzené. Tieto vzťahy treba riešiť novým spôsobom s predpokladaným zvýšením hodnoty prírodných a územných fondov, či potenciálov.

Ďalšia oblasť, ktorá si bude zasluhovať nové ohodnotenie, je fenomén a potenciál, ktorý, najmä v podmienkach Slovenska, predstavujú vidiecke sídla (nový bytový fond, kultúrne hodnoty, ustálené society, vybavenosť, vzťah k prírode a krajine atď.).

Nové celopriestorové, diferencované pôsobenie ekonomiky, malé operatívne podniky, rozvoj vedy a techniky spájaný s novými pracovnými a lokalizačnými kritériami (spojenie s okolitým svetom pomocou počítačov) a obrovské hodnoty v sídelných fondoch na vidieku menia doterajšie kritériá, podľa ktorých sa sústreďovala výroba a sídlenie do veľkých centier. Význam vidieckych sídiel bude ďalej rásť s ich novo sa formujúcimi funkciami v aglomerovaných sústavách, najmä rurálneho a urbánneho typu.

Zmení sa aj úloha sídla. Doterajšie zameranie prevažne na pracovné problémy sa postupne sústreďí na sociálne otázky a na skvalitňovanie obytných funkcií a fenoménov.

Bratislava

A napokon sa musíme zaoberať aj humanizáciou prostredia v našich sídlach, aby komplexne uspokojovalo obyvateľov, nielen zabezpečením fyzických či biologických, ale aj duchovných potrieb. Aby prostredie malo adekvátnu ľudskú či monumentálnu mierku, aby správne orientovalo, bolo komunikatívne, atraktívne, bezpečné, variabilné, čitateľné, pestré, farebné, aby teda uspokojovalo aj psychické a sociálne nároky človeka.

Doterajšie koncepcie urbanizácie Slovenskej republiky demonštrovali predstavu o možnom procese urbanizácie.

Otváraním hraníc, premenou orientácie spoločnosti a ekonomiky sa vynára aj potreba prekročiť doterajšie republikové názory a koncepcie. Z dimenzie Slovensko či Československo sa stáva dimenzia Slovensko či Česko-Slovensko v strednej Európe a v Európe. Prvým impulzom k takémuto chápaniu je Svetová výstava Expo Viedeň — Budapešť '90. V rámci jej prípravy sa študuje najmä koridor Viedeň—Bratislava—Budapešť. Postupne sa fixuje predstava o význame najväčšej konurbácie v ČSFR (Bratislava—Považie—Žilina—Ostrava—Brno—Bratislava). Vynárajú sa otázky nového 'ekonomického vzťahu Pražskej oblasti s oblasťou Drážďan a rovnako Košickej oblasti s priľahlými územiami v Maďarsku a v ZSSR. Znovu treba preskúmať aj význam stredného a severného Slovenska z hľadiska ich medzinárodného významu pre cestovný ruch.

Úloh bude teda dosť, o to viac, že nástojčivo vystupuje potreba riešiť vzťahy medzi sociálno-ekonomickými, vedecko-technickými a urbanisticko-ekologickými determinantmi.